EAST EUROPE RESEARCH & ANALYSIS

CZECHOSLOVAK UNIT

PREHĽAD TLAČE

Číslo: 78(XV) Dátum: 11.4.1972.

OBSAH

Jozef HRABINA (Sociológia)	K problematike výskumu sociálnej štruktúry	str. 2
František TAŠKÝ (Sociológia)	K problematike empirického výskumu robotníckej triedy	str. 11

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 97. - 106. 2(78)XV

K problematike výskumu sociálnej štruktúry

JOZEF HRABINA

Skúmanie sociálnej a triednej štruktúry socialistickej spoločnosti má nielen teoreticko-poznávací, ale aj praktickopolitický význam. Socialistická spoločnosť ako relatívne mladý spoločenský systém je hlboko zainteresovaná na reálnom poznaní podstaty a fungovania sociálnej štruktúry, ktorá predstavuje svojím spôsobom základný rámec rozvíjania všetkých spoločenských procesov.

V minulosti sa týmto otázkam nevenovala patričná pozornosť, a preto sa tieto zložité, neobyčajne náročné problémy stali objektom prenikania cudzích, marxizmu-leninizmu nepriateľských tendencií. Najmä v krízových rokoch 1968—1969 sme boli svedkami popierania triedneho charakteru našej spoločnosti a súčasne aj antimarxistických zásahov do teoretických a metodologických problémov skúmania socialistickej sociálnej štruktúry.

Prisluhovanie cudzím teóriám a koncepciám a zaznávanie marxizmu vidieť aj v tom, že sa sociologické výskumy nechápali ako súčasť politického boja robotníckej triedy a komunistickej strany za socialistickú spoločnosť, ale najmä ako odborná „profesionálna" povinnosť. Keď odhliadneme od nesporného prínosu pri získavaní empirických poznatkov z rôznych úsekov spoločnosti, aj v samých metódach sa neraz prejavovala jednostrannosť (formálny „operacionalizmus" namiesto materialistickej dialektiky) a v ďalšej súvislosti — už na rovine zovšeobecnenia — bolo to nekritické a marxisticky „nestrávené" preberanie rozličných pojmov z kategórií „módnych" sociologických smerov a škôl.

Stretávame sa s pokusmi presadiť funkcionalizmus ako sociologickú koncepciu v súčasnej marxistickej sociológii. Na takejto (a podobnej) platforme nebolo a nie je možné čeliť rozličným nemarxistickým a protisocialistickým teóriám. Neprincipiálnosť a nedôslednosť v uplatňovaní materialistickej dialektiky viedla k tomu, že do marxistickej sociológie

a sociologických výskumov sa postupne vkrádali marxizmu-leninizmu cudzie názory, koncepcie a teórie. Politické a teoretické vyúsťovanie týchto tendencií a zámerov bolo zrejmé: viedlo k odmietaniu základných zákonitostí vývoja socializmu, k popieraniu hegemónie robotníckej triedy a marxisticko-leninskej strany pri výstavbe socializmu. Popierali internacionálny charakter robotníckej triedy a jej úzky zväzok s medzinárodným robotníckym hnutím.

Keď sa zaoberáme otázkou podstaty a vývoja sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti, jej dôsledkami a súvislosťami, máme pritom na zreteli tieto tri momenty:

1. Dôsledne obnoviť marxisticko-leninský prístup k celej tejto zložitej oblasti javov, ktoré boli tak výrazne zasiahnuté antisocialistickými a pravicovo-oportunistickými deformáciami.

2. Poukázať na základné teoreticko-politické východiská pri skúmaní otázok sociálnej a triednej štruktúry spoločnosti a riadenia spoločenských procesov.

3. Zdôrazniť nevyhnutnú a trvalú požiadavku konfrontácie zmien v sociálno-triednej štruktúre socializmu a kapitalizmu.

Z každej štúdie o sociálnej štruktúre musí byť zjavné, že je písaná z pozície robotníckej triedy a jej svetodejinnej úlohy, a nie z pozície pozitivistického pozorovateľa či „nezaujatého" intelektuála. Prirodzene, takýto výsledok môžeme dosiahnuť iba v organickej jednote komunistickej stranickosti s vysokou odbornou pripravenosťou. To je jedna z dôležitých úloh, ktorá po krízovom období stojí v popredí pozornosti pred československými sociológmi.

Sociálna štruktúra našej spoločnosti sa sformovala v procese socialistickej revolúcie, ktorú uskutočnila robotnícka trieda s ostatnými pracujúcimi pod vedením Komunistickej strany Československa. Aby sme mohli pristúpiť k zásadným zmenám v sociálnej štruktúre, museli sme splniť základné revolučné úlohy, ktorých cieľom bolo odstrániť kapitalistickú triednu štruktúru a nahradiť ju systémom socialistických spoločenských vzťahov.

Pristupovať k danému vývoju, ktorým prešla naša spoločnosť, len z hľadiska úzko chápaného pojmu industrializácie, len ako k technickému problému, by bol príklon k pozíciám teórie konvergencie, ktorá chce redukovať vývoj spoločnosti predovšetkým na jednotlivé štádiá technického rozvoja alebo na objem výroby, čím sa má podoprieť vykonštruovaná téza o zbližovaní socializmu a kapitalizmu.

Kritikou konvergenčnej teórie nechceme vzbudiť zdanie, akoby medzi kapitalistickou a socialistickou priemyselnou výrobou existovali podstatné rozdiely vo všetkých rovinách analýzy. To by nebol dialektický, ale

metafyzický prístup. Socialistický priemysel má popri kvalitatívne odlišných znakoch a stránkach aj niektoré spoločné črty s kapitalistickým priemyslom.

Vychádzajúc z marxistickej koncepcie spôsobu výroby ako jednoty výrobných síl a výrobných vzťahov, môžeme kvalifikovať jednotlivé stránky kapitalistického a socialistického priemyslu takto:

- Socialistický priemysel sa neliši zásadne od kapitalistického z hľadiska technickej štruktúry. V oboch prípadoch sa používajú v podstate rovnaké stroje.
- Rozdiely, ktoré nemajú kvalitatívny charakter, týkajú sa iba stupňa technického pokroku.
- Tak isto nejde o kvalitatívny rozdiel vo vzťahu človek—stroj. Úkony robotníka pri stroji sú za kapitalizmu i socializmu podmienené konštrukciou stroja, druhom surovín, dosiahnutým stupňom zručnosti atď.
- Analogická je aj metóda organizácie práce, formy jej deľby a členenia. Organizácia práce je totiž podmienená technickou štruktúrou, je daná vlastnosťami strojov a ich výrobnými možnosťami. Rozdiely, ktoré môžu vzniknúť medzi socialistickým a kapitalistickým priemyslom, vyplývajú z úrovne dosiahnutej zručnosti, z väčšej či menšej schopnosti riadiaceho personálu organizovať prácu, nie však zo zásadných štrukturálnych vlastností priemyslu.
- Podstatné sú však rozdiely v ekonomickom systéme oboch typov priemyslu: investičná politika, systém miezd a cien, metódy plánovania a riadenia, využívanie dôchodku atď.
- Kvalitatívne odlišné sú aj sociálne systémy oboch typov priemyslu.

Podstata rozdielov spočíva v charaktere „socialistického podnikateľa", čo vyplýva z rozdielneho postavenia robotníkov v ekonomickom a sociálnom systéme podniku. Robotník je socialistickým spoluvlastníkom výrobných prostriedkov a ako taký má právo zúčastňovať sa na riadení, vyjadrovať sa k plánom — a je súčasne subjektom, ako aj objektom mimovýrobnej aktivity v priemysle.

Z doterajšej analýzy vyplýva, že industrializácia dostáva socialistický charakter iba vtedy, keď sa v predstihu alebo paralelne menia kapitalistické výrobné a triedne vzťahy na socialistické. Sociálno-ekonomický vývoj v Československu, ktorý sme zaznamenali v období prechodu od kapitalizmu k socializmu, túto zákonitosť plne potvrdil.

Súčasný stav a vývojové tendencie našej sociálno-triednej štruktúry charakterizujú dosiahnutý stupeň spoločenského rozvoja. Takéto poznanie je nevyhnutným predpokladom na vytýčenie hlavných úloh v revolučnom úsilí robotníckej triedy. Základný problém predstavuje realizácia

a upevňovanie hegemónie robotníckej triedy, rozvoj všestrannej aktivity robotníckej triedy umožňuje splniť jej historické poslanie.

Na báze zospoločenštenia výrobných prostriedkov sa vytvoril kvalitatívne nový typ sociálnej štruktúry, ktorý zodpovedá socializmu ako nižšiemu štádiu komunistickej spoločnosti. Prirodzene, to ešte nie je beztriedna spoločnosť a ani nie spoločnosť, v ktorej by bolo možné odložiť a nepoužívať nástroje triedneho boja.

S touto myšlienkou sa v marxizme-leninizme nestretávame prvýkrát. Vo svetle nášho uplynulého krízového vývoja nadobúda mimoriadnu váhu myšlienka, ktorú veľmi dôrazne formuloval V. I. Lenin, keď napísal: „Je jasné, že na úplné odstránenie tried treba zvrhnúť nielen vykorisťovateľov, statkárov a kapitalistov, zrušiť nielen vlastníctvo, treba zrušiť ešte aj akékoľvek súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, treba odstrániť tak rozdiel medzi mestom a dedinou, ako aj rozdiel medzi ľuďmi telesne a duševne pracujúcimi. Je to veľmi zdĺhavý proces. Aby sa uskutočnil, je potrebný obrovský pokrok v rozvoji výrobných síl, treba prekonať odpor (často pasívny), ktorý je zvlášť húževnatý a ktorý prekonať je obzvlášť ťažké, mnohých zvyškov malovýroby, treba prekonať nesmiernu silu zvyku zotrvačnosti, spätú s týmito zvyškami." (Spisy, zv. 29, s. 374.)

Leninova formulácia vychádza z komplexného prístupu k chápaniu tried a triedneho boja. Zakladá sa na poznatku, že konkrétny charakter tried a triednych vzťahov sa nevyčerpáva ekonomickým určením (a ešte menej redukciou ekonomického obsahu na jeho púhy formálnoprávny výraz), ale že pritom treba brať do úvahy aj nadstavbové zložky tried, predovšetkým ich ideovo-politický a svetonázorový profil.

Keď Marx prísne objektívnou metódou ekonomickej analýzy anatómie kapitalistickej spoločnosti dospel k objaveniu dejinného poslania robotníckej triedy, zdôraznil potrebu rozlišovať medzi „triedou o sebe" a „triedou pre seba". Pod „triedou pre seba" rozumel také vývinové štádium, v ktorom si robotnícka trieda aj uvedomí svoje historické poslanie a v zmysle tohto uvedomenia tiež koná. Tento metodologický prístup možno aplikovať aj na socialistickú sociálnu štruktúru. Vznik socialistických ekonomických vzťahov je predpokladom vystriedania kapitalizmu socializmom, avšak splnenie tohto predpokladu ešte nestačí na to, aby sa „socialistická štruktúra o sebe" stala súčasne a automaticky aj „sociálnou štruktúrou pre seba", t. j. aby všetky sociálne skupiny mali bezprostredne socialistickú kvalitu aj v rovine ideológie, v rovine hodnotových orientácií, v rovine svetonázoru a vo svojom spoločenskom správaní. Premena socialistickej sociálnej štruktúry „o sebe" na štruktúru „pre seba" vyžaduje okrem zospoločenštenia výrobných prostriedkov aj ideovú prevýchovu všetkých vrstiev spoločnosti v duchu mar-

xizmu-leninizmu, proletárskeho internacionalizmu. To nie je myslitelné bez úporného boja proti buržoáznym a maloburžoáznym názorom a zvyklostiam, ktoré sa podľa správneho Leninovho ocenenia dlhoročnou praxou výstavby socializmu aj v našich podmienkach vyznačujú neobyčajne silnou zotrvačnosťou.

Naša socialistická sociálna štruktúra je charakterizovaná jednotou robotníckej triedy, družstevného roľníctva a inteligencie. Pritom túto jednotu nechápeme ako strnulú metafyzickú kategóriu. Má svoju genézu, svoje reálne predpoklady, rôzne úrovne a etapy vývoja. Predovšetkým nesmieme zamieňať ekonomickú základňu jednoty a jej odraz v spoločenskom vedomí a správaní. Pokiaľ ide o túto druhú stránku jednoty, jej postupné utváranie realizuje sa v politickom a ideologickom boji, ktorý vedie naša strana preto, aby bol odstránený celý komplex retardačných síl a faktorov, ktoré pôsobia negatívne na rozvoj sociálnej štruktúry.

Jedným z retardačných faktorov, ktorý sa v minulosti neprávom podcenil, je relatívne krátky časový odstup našej socialistickej sociálnej štruktúry od predchádzajúcej štruktúry kapitalistického typu. Aj keď naša spoločnosť sa dá zahrnúť pod pojem priemyselnej spoločnosti, ktorú charakterizuje prudký rozvoj vedy, techniky, automatizácie, komunikácie, kybernetiky, jednako je podstatný rozdiel medzi štruktúrou socialistickej a kapitalistickej spoločnosti. Kým vedeckotechnická revolúcia v našej spoločnosti pôsobí integračne a pozitívne na všetkých rovinách, zatiaľ v kapitalistickej sociálnej štruktúre okrem výrobnej, technickej a technologickej sféry pôsobí vedecký a technický pokrok viac dezintegračne.

So zreteľom na túto skutočnosť v našej dnešnej sociálnej štruktúre treba si uvedomiť, že od začiatku revolúcie neuplynul ešte ani čas potrebný na vystriedanie jednej generácie.

V štruktúre našej spoločnosti sa odohrávajú zmeny v súlade s celkovou politikou a ekonomikou, ktoré majú dynamický charakter. Na druhej strane treba si uvedomiť, že od začiatku revolúcie neuplynul ešte ani čas potrebný na vystriedanie jednej generácie.

So zreteľom na túto skutočnosť v našej dnešnej sociálnej štruktúre, t. j. v robotníckej triede, družstevnom roľníctve a inteligencii vyskytujú sa pomerne silné vrstvy ľudí, ktorí časť svojho života prežili v kapitalistickej sociálnej štruktúre, ktorí v minulosti patrili do vykorisťovateľskej buržoáznej triedy, alebo vyšli z maloburžoázneho prostredia. Aj keď časť z nich sa, zrejme, dokázala ideovo preorientovať v súlade so svojím novým sociálno-ekonomickým postavením, nemožno to povedať o všetkých. Mnohé javy z obdobia nedávneho krízového vývoja v ČSSR svedčia o tom, že tento proces nebol vôbec dovŕšený, že prvky kapitalistickej triednej štruktúry sa svojráznym spôsobom preniesli do dneška a za

určitých okolností (oslabenie vedúcej úlohy strany a podcenenie ideovovýchovnej práce) sú schopné reaktivizovať sa a pôsobiť deštruktívne na celú sústavu spoločenských vzťahov.

To, čo sme uviedli, má nás viesť k nevyhnutnosti oveľa hlbšieho a prenikavejšieho štúdia procesov, ku ktorým dochádza v sociálnej štruktúre našej spoločnosti.

Jadrom chýb v nedávnej minulosti bolo, že sa preceňoval stupeň dosiahnutej triednej jednoty v štruktúre našej spoločnosti a nedoceňovali sa sily a možnosti porazeného, ale ešte nie plne zlikvidovaného triedneho protivníka.

XIV. zjazd KSČ konštatoval, že sa u nás v minulých rokoch nerešpektovali zvýšené nároky na poznávaciu a vedúcu činnosť strany. Generálny tajomník ÚV KSČ s. Husák zdôraznil, že to vychádzalo aj z nízkej úrovne poznávania a skúmania zmien v triednej a sociálnej štruktúre ČSSR. Povrchná analýza bola základom nedôsledného hodnotenia vývojovej etapy, čo vyúsťovalo do skutočnosti, že sa vyhlasovali nereálne termíny dovŕšenia socialistickej výstavby. Kritériá sa spravidla zužovali iba na stupeň socialistického zospoločenštenia výrobných prostriedkov. Opojenie z úspechov sa prejavilo v tom, že sa podcenila druhá, rovnako dôležitá stránka spoločenskej reality — formovanie socialistických tried a skupín, ich svetonázorového, politického, ideologického a etického profilu. Nedocenil sa proces kultúrnej revolúcie, ktorý je ťažší a zložitejší ako samo dosiahnutie moci, vyvlastnenie výrobných prostriedkov vykorisťovateľských tried a socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva. Socialistická kultúrna revolúcia má rozhodujúci podiel pri formovaní socialistického vedomia kvalitatívne nových tried a sociálnych skupín, ako aj národov a národností našej spoločnosti.

Formovanie sa socialistických tried a skupín je súčasne formovaním ich socialistických záujmov a cieľov, ktoré sa uskutočňujú v nezmieriteľnom boji so zvyškami ideológií a politických koncepcií zvrhnutých vykorisťovateľských tried.

Tým, že sa povrchne skúmala sociálna štruktúra, že sa výskum nerobil z hľadiska marxisticko-leninských princípov, otvoril sa priestor pravicovooportunistickým a revizionistickým silám. V dôsledku toho sa už začiatkom 60. rokov začali v Československu udomácňovať názory, že víťazstvo socialistických výrobných vzťahov priviedlo našu spoločnosť k novému usporiadaniu, ktoré už vraj nie je triednym usporiadaním. Zoskupujúce sa sily pravicového oportunizmu a revizionizmu nielenže ďalej rozvíjali tieto tzv. teoretické koncepcie, ale ich aj využívali v ideologickom a politickom zápase. Presadzovali ich do vedomia nášho ľudu, robotníkov, roľníkov, inteligencie a zvlášť mládeže, najmä vysokoškol-

skej. Tieto skutočnosti vyúsťujú do konštatovania, akú neblahú úlohu zohral nedostatok analýzy ideologickej stránky triedneho zápasu v ČSSR už na začiatku šesťdesiatych rokov. Na základe ideologickej, teoretickej, metodologickej a nie na poslednom mieste aj kádrovej neprincipiálnosti dochádzalo k nemarxistickým záverom, podľa ktorých naša spoločnosť už dosiahla neantagonistickú jednotu po stránke ekonomickej, politickej a ideologickej. Začalo sa tvrdiť, že podstatné záujmy spoločnosti ako celku sa objektívne zhodujú, a teda že dokonca aj v ideologickej oblasti triedny boj už nemá svoje opodstatnenie. Integrácia v sociálnej štruktúre spoločnosti dospela už vraj tak ďaleko, že u nás už neexistujú sily, ktoré by boli nositeľmi antagonistických vzťahov. V týchto koncepciách niet zmienky o tom, že premena vlastníctva je len jednou, aj keď rozhodujúcou stránkou triednych premien. Niet tu zmienky o tom, že zánik tried je zložitý a dlhodobý sociálny proces. Usilovali sa dokázať, že práve integrácia sociálnej štruktúry československej spoločnosti vytvorila predpoklady na sformovanie sa „nadtriednej" alebo „netriednej" sociálnej štruktúry spoločnosti. Napríklad vo Filozofickom slovníku z roku 1966 sa uvádza, že „socializmus už nepozná a nemôže byť považovaný za spoločnosť s triednou štruktúrou" (s. 463). V učebnici Historický materializmus, ktorá vyšla r. 1965, v kapitole Triedy a štát sa uvádza: „Aby teda mohli byť uznané sociálne skupiny z obdobia socializmu za triedy, museli by sa ich záujmy rozchádzať. Dejiny poznajú len triedy protikladných záujmov — kde to tak nie je, tam nie je ani tried. Neexistujú tu preto, že chýba najpodstatnejší vzťah, charakteristický pre existenciu tried, totiž skutočnosť, že jedna trieda žije z práce druhej (s. 402—403).

Tieto príklady uvádzame preto, aby sme názorne poukázali na deformácie v oblasti poznávania sociálnej štruktúry, ktoré vo svojom dôsledku vyústili do revizionistického záveru, že v Československu robotnícka trieda prekročila vrcholný kulminačný bod svojej vedúcej úlohy. Podľa nich robotnícka trieda už vraj vyčerpala svoje revolučné poslanie v podmienkach výstavby socialistickej spoločnosti. Tieto falošné teoretické predstavy a koncepcie o našej spoločnosti boli analyzované v Poučení z krízového vývoja strany a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ a XIV. zjazd KSČ uzavrel zložité obdobie, ktorým prechádzala naša spoločnosť v 60. rokoch. To, že v súčasnosti obraciame hlavnú pozornosť na ďalší rozvoj socializmu v Československu, však neznamená, že zostaneme stranou od skúmania príčin a analýzy gnozeologických a sociálnych koreňov, ktoré vyústili do revizionizmu a oportunizmu v spoločenských vedách v ČSSR. Hlboké poznanie a dôsledné prekonávanie príčin takého závažného procesu, akým bol krízový vývoj v našej spoločnosti, bude dlho-

dobejšou záležitosťou. Hlboké poznanie, na ktorom bude participovať aj sociológia, je v súlade s uzneseniami XIV. zjazdu KSČ, kde sa na adresu vedy zdôrazňuje nevyhnutnosť hľadať cesty ďalšieho využitia našej rozvinutej vedeckej základne, rozhodne prekonávať tendencie k samoúčelnosti vo výskume, koncentrovať sily na hlavné úlohy, priblížiť vedu k výrobe a praxi a vytvárať také podmienky, aby tvorivá práca vedeckej inteligencie oveľa viac prispievala k ďalšiemu rozvoju socializmu.

Našou úlohou bude v duchu uznesenia XIV. zjazdu KSČ sústrediť sa aj na upevňovanie socialistického povedomia pracujúcich, čo znamená prekonávať zvyšky buržoázneho myslenia a znemožňovanie týchto vplyvov. To všetko chceme robiť preto, aby sa znemožnila ich reaktivizácia a najmä, aby sa zamedzilo, aby sa nesocialistické prvky v spoločenskom vedomí a správaní reprodukovali alebo regenerovali v mladej generácii. Treba povedať, že pri objasňovaní týchto otázok máme ešte podstatnú časť cesty pred sebou a že je to poznávacia i prakticko-politická úloha, ktorú musíme v záujme ďalšieho rozvoja spoločnosti stoj čo stoj zvládnuť.

Víťazstvo socializmu, ukončenie prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, nielen v Československu, ale i v krajinách svetovej socialistickej sústavy vôbec, značne zblížili sociálnu štruktúru jednotlivých socialistických krajín. Vývoj, ktorým prešli naše socialistické štáty pod vedením marxisticko-leninských strán, umožňuje porovnať sociálnu štruktúru a nastoľovať problémy všeobecného a zvláštneho v triednej štruktúre jednotlivých socialistických krajín. Sociálno-triedna štruktúra je v podstate rovnaká, tvorí ju robotnícka trieda, družstevné roľníctvo a inteligencia. Každá z uvedených skupín má však v jednotlivých socialistických krajinách svoje špecifické osobitosti vyplývajúce z historických a národných podmienok výstavby socializmu. V ZSSR už budujú komunizmus, niektoré krajiny sú v počiatočnom štádiu etapy budovania vyspelej socialistickej spoločnosti a iné sú v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu. Aj uvedená skutočnosť poukazuje na teoretickú a metodologickú náročnosť skúmania socialistickej sociálno-triednej štruktúry. Pri jej skúmaní nemožno vystačiť iba s registrovaním súčasných faktov, ale sa žiada dané fakty marxisticky analyzovať v troch časových mierach; z hľadiska minulosti, prítomnosti a budúcnosti. V úspešnom zvládnutí tejto skutočnosti je kľúč úspešného splnenia úloh, ktoré pred marxistických sociológov stavajú ich komunistické strany, t. j. skúmať zákonitosti rozvoja socialistickej spoločnosti v tej-ktorej socialistickej krajine.

Záverom by som chcel poukázať ešte na niektoré teoretické problémy, ktoré stoja pred nami v súvislosti s problematikou socialistickej sociál-

nej štruktúry. Predovšetkým je tu otázka správnej, dôslednej orientácie sociológov pracujúcich v oblasti teórie, empírie aj v oblasti špeciálnych sociologických disciplín. Naša práca musí vychádzať vždy z potrieb rozvoja našej socialistickej spoločnosti a v tomto zmysle musíme plniť aj socialistickú spoločenskú objednávku. To znamená nekompromisný triedny a stranícky prístup k riešeniu všetkých spoločenských a ideologických problémov. Angažovanosť marxistickej sociológie má spočívať v tom, že bude úzko spojená s politickou a v rámci sústavy marxizmu-leninizmu aj s ostatnými spoločenskými vedami, predovšetkým s filozofiou (historický materializmus) a teóriou vedeckého komunizmu. Ďalší moment, ktorý tu treba vyzdvihnúť, je, že pohyb sociálnej štruktúry nemienime zachytiť len v jej všeobecnej polohe, ale aj v jej jedinečnej, konkrétnej a nepakovateľnej podobe. Teoreticko-empirické poznávanie spoločenských javov má obsiahnuť sociálnu realitu vcelku, ale aj v jej častiach, to znamená úsilie postihnúť zmeny z hľadiska objektívneho vývoja i z hľadiska potrieb spoločensko-politickej praxe. To znamená, ako som zdôraznil, dôsledný stranícky a triedny prístup v celom rozsahu sociologickej teórie a metodológie. Iba na týchto základoch bude možná aj konkrétna analýza sociálnej štruktúry našej socialistickej spoločnosti, v tom bude aj záruka, že naše výskumy, v tom aj výskum sociálnej štruktúry, sa neskĺznu z marxisticko-leninských pozícií a že naša sociologická marxisticko-leninská veda bude môcť splniť všetky náročné úlohy, ktoré na úseku spoločenských vied pred nás postavil XIV. zjazd našej strany.

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 97. - 106.

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 107. - 117. 11(78)XV

K problematike empirického výskumu robotníckej triedy

FRANTIŠEK TAŠKÝ

Po oslobodení Československa z nacistickej okupácie r. 1945 a definitívne po víťazstve socialistickej revolúcie r. 1948 prevzala robotnícka trieda pod vedením komunistickej strany politickú moc do svojich rúk a vo svojej novej funkcii ako vedúca sila spoločnosti začala realizovať jej revolučné politické, ekonomické a sociálne premeny. Postupne rozbila buržoázny štátny aparát a vybudovala socialistické štátne a spoločenské orgány a organizácie, vyvlastnila majetky kapitalistov a zospoločenštila výrobné prostriedky, kolektivizovala okrem nepatrných výnimiek poľnohospodárstvo a uskutočnila socialistickú industrializáciu krajiny.

Uvedené revolučné akty boli ukončením socialistickej industrializácie zhruba začiatkom šesťdesiatych rokov završené. Vzhľadom na túto skutočnosť časť teoretikov, ako aj politikov hodnotila toto obdobie (začiatok šesťdesiatych rokov) ako obdobie nástupu zrelej socialistickej spoločnosti a Československo charakterizovali ako socialistický všeľudový štát. Vychádzajúc z likvidácie ekonomických základov triedneho rozdelenia spoločnosti (zrušenie vlastníctva výrobných prostriedkov), popierali existenciu tried vôbec, a tým negovali princíp vedúcej úlohy robotníckej triedy v ďalšom vývoji našej spoločnosti. Nebrali do úvahy alebo jednoducho ignorovali to, že od zrušenia ekonomických základov triedneho rozdelenia našej spoločnosti, t. j. od vyvlastnenia vlastníkov uplynula relatívne krátka doba a že títo, ako aj ich rodinní príslušníci ešte v značnom počte žijú v našej spoločnosti, že sa ešte so svojou novou sociálnou pozíciou neidentifikovali, že stále ešte mnohí z nich čakajú na akúkoľvek možnosť návratu do svojich starých pozícií vládnúcej triedy a že v súčasnom triedne rozdelenom svete existujú mimo našich hraníc sily, ktoré ich v tejto nádeji svojou propagandou podporujú a vo vhodnej chvíli sú im ochotné všestranne pomôcť tieto zámery realizovať. Okrem toho sa pri hodnotení stavu našej spoločnosti v uvedenom období ne-

brali do úvahy ďalšie znaky tried, ako sú charakter práce, úloha v spoločenskej organizácii práce a z nej vyplývajúci spôsob a veľkosť získavania materiálnych a kultúrnych hodnôt a spôsob života, ktoré uvádza vo svojej známej definícii tried Lenin.

Bez ohľadu na motívy autorov vyhlasovania našej spoločnosti za všeľudovú beztriednu spoločnosť sa ukázalo takéto jej hodnotenie ako nesprávne, nezodpovedajúce realite a malo negatívne dôsledky v politickej praxi, ktoré vyvrcholili politickou krízou r. 1968.

Druhá časť teoretikov a politikov hodnotila zavŕšenie uvedených revolučných premien našej spoločnosti na začiatku šesťdesiatych rokov len ako dobudovanie politických a ekonomických základov socializmu — ako prvú etapu prechodného obdobia od kapitalistickej triednej spoločnosti ku komunistickej spoločnosti bez tried. Vychádzajúc práve zo spomenutej Leninovej definície tried, považovali a považujú našu súčasnú spoločnosť za spoločnosť, v ktorej triedy ešte stále existujú, a zachovanie vedúcej úlohy robotníckej triedy pre ďalší vývoj našej spoločnosti na ceste ku komunizmu považujú za jej základný atribút.

Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ, ako aj správa o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XIII. zjazdu KSČ prednesená na XIV. zjazde KSČ jej generálnym tajomníkom Gustávom Husákom hodnotenie našej súčasnej spoločnosti ako ešte stále triednej spoločnosti jednoznačne potvrdili. V správe sa okrem iného na túto tému uvádza: „Vzhľadom na nedostatok hlbšej analýzy štruktúry tried a sociálnych skupín našej spoločnosti sa povrchne hodnotila súčasná vývojová etapa a vyhlasovali sa nereálne termíny dovŕšenia socialistickej výstavby" ... „Z neochoty posúdiť skutočnú situáciu na základe marxisticko-leninského rozboru sa rodili improvizácie všetkého druhu tak v ekonomickej, ako aj v politickej a ideologickej oblasti a z toho vyplývajúca dezorganizácia strany." A ďalej sa konštatuje: „Vedúcou silou v rozvoji našej socialistickej spoločnosti je a zostane silná a vyspelá robotnícka trieda."

Tento nesporne správny postulát zachovania hegemónnej pozície robotníckej triedy v našej súčasnej spoločnosti nevyhnutne postuluje, aby sme jej sociálnu štruktúru z tohto aspektu, t. j. ako ešte stále i triednu skúmali.

Pokiaľ ide o teoretickú sociologickú analýzu triednej a sociálnej štruktúry našej súčasnej spoločnosti na najvyššej všeobecnej úrovni, nenarazíme v tomto smere na podstatnejšie problémy. Triedne rozdelený svet — prítomnosť príslušníkov ekonomicky zlikvidovaných buržoáznych tried a sociálnych skupín — dvojité socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov — ešte existujúce aj keď malé zvyšky súkromného vlastníc-

tva výrobných prostriedkov — rozdiely v charaktere práce, spôsobe a veľkosti získavania materiálnych hodnôt a rozdiel v spôsobe života jednotlivých skupín obyvateľstva v našej spoločnosti sú totiž všeobecne evidentné. Avšak charakterizovanie sociálnej štruktúry našej súčasnej spoločnosti a jej analýza len na tejto všeobecnej rovine, najmä na účely konkrétneho riadenia ďalšieho vývoja našej spoločnosti, nepostačuje, pretože neposkytuje na tento účel potrebné hlbšie konkrétne poznatky a informácie o jej triednej a sociálnej štruktúre. Analýzou triednej a sociálnej štruktúry spoločnosti len na najvyššej úrovni všeobecnosti nemôžeme získať presné informácie o absolútnom počte príslušníkov jednotlivých tried a sociálnych skupín, nemôžeme odhaliť ich vnútornú kvalitatívnu a kvantitatívnu štruktúru, a teda nemôžeme zistiť ani mieru a intenzitu pôsobenia jednotlivých komponentov triednej a sociálnej štruktúry na stav a ďalší vývoj spoločnosti, čo je jedna z hlavných úloh výskumu sociálnej štruktúry našej spoločnosti. Preto marxistická sociológia okrem všeobecnej analýzy triednej a sociálnej štruktúry musí nevyhnutne aj hlbšie a detailnejšie skúmať jej stav a vývojové tendencie. Musí podrobiť konkrétnemu výskumu jednotlivé triedy a sociálne skupiny a ich vnútornú štruktúru a na základe takéhoto výskumu vypracúvať vedecké prognózy o tendenciách ďalšieho vývoja triednej a sociálnej štruktúry — a tieto poskytovať ako solídnu bázu pre rozhodovanie politických a štátnych orgánov v ich konkrétnej riadiacej činnosti politických, ekonomických a sociálnych procesov v našej spoločnosti.

Splnenie tejto neodmysliteľnej funkcie marxistickej sociológie v socialistickej spoločnosti si nevyhnutne vyžaduje, aby sme sa od všeobecných teoretických poznatkov o stave triednej a sociálnej štruktúry našej spoločnosti, ktoré sú odrazom predchádzajúcej spoločenskej praxe do tejto praxe znova a stále vracali, aby sme v nej doterajšie teoretické poznatky sústavne overovali, aby sme skúmaním konkrétnej sociálnej reality zistili, čo z doteraz poznaného naďalej platí a čo zaniklo, aby sme objavili, čo zaniká — odumiera, čo vzniklo, vzniká a pribúda, aby sme zistili mieru a intenzitu týchto reálnych spoločenských javov a procesov a ich analýzou a zovšeobecnením *sa čo najviac priblížili k vedeckej objektívnej pravde o súčasnom stave a tendenciách ďalšieho vývoja sociálnej štruktúry našej spoločnosti.*

Na získanie takýchto poznatkov je nevyhnutné realizovať aj konkrétne empirické sociologické výskumy — a keďže naša spoločnosť je ešte stále spoločnosťou, v ktorej existujú triedy, musíme z tohto aspektu k projektovaniu empirických výskumov pristupovať.

Vymedzenie existujúcich tried a sociálnych skupín, najmä robotníckej triedy ako konkrétneho objektu pre uskutočnenie empirického výskumu

však naráža na značné metodologické problémy. Jedným zo základných metodologických princípov konkrétneho empirického sociologického výskumu totiž je postulát exaktného vymedzenia *objektu* výskumu, t. j. súboru jedincov (populácie), v ktorom chceme jednotlivé komponenty (javy a procesy) tvoriace predmet výskumu skúmať. Takéto vymedzenie objektu výskumu predstavuje presné určenie a výpočet objektívnych osobných znakov jedincov, na základe ktorých títo jedinci do súboru ako objektu výskumu objektívne patria.

Logickým postupom pre takéto určenie jedincov patriacich do súboru tvoriaceho objekt výskumu je operacionalizácia definície, ktorou je súbor charakterizovaný. Podľa týchto princípov v našom prípade, keď objektom výskumu má byť robotnícka trieda, musíme teda jej definíciu operacionalizovať, t. j. vytvoriť z nej skupinu objektívnych osobných znakov, ktorými sa jedinci ako príslušníci robotníckej triedy, a teda ako potenciálni respondenti pre výskum vyznačujú. Tento nevyhnutný krok k realizácii empirického výskumu robotníckej triedy však spôsobuje značný metodologický problém, ktorý spočíva v samej definícii robotníckej triedy. Vychádzajúc zo stanoviska KSČ k robotníckej triede v našej súčasnej spoločnosti vyjadreného na jej XIV. zjazde, možno bez podstatnejších nepresností našu súčasnú robotnícku triedu definovať zhruba nasledovne: „Robotnícka trieda je vedúcou silou v rozvoji našej spoločnosti, je najpočetnejšou základnou triedou a hlavným tvorcom materiálnych hodnôt. Svojou uvedomelosťou, organizovanosťou a revolučnou skúsenosťou i svojím triednym záujmom je hlavným garantom socialistickej moci, revolučných vymožeností ľudu, základnou silou, ktorá v záujme všetkých pracujúcich povedie rozvoj spoločnosti vpred."

Ak atribútmi robotníckej triedy, dosiahnutými v uvedenej definícii, označíme jednotlivých jej príslušníkov, potom do súboru predstavujúceho robotnícku triedu patria jedinci, ktorí sa vyznačujú týmito vlastnosťami (znakmi):

1. predstavujú vedúcu silu spoločnosti;
2. predstavujú najpočetnejšiu a základnú triedu;
3. sú hlavnými tvorcami materiálnych hodnôt;
4. vyznačujú sa uvedomením si svojej úlohy v spoločnosti;
5. vyznačujú sa organizovanosťou;
6. majú revolučné skúsenosti;
7. sú garantmi socialistickej moci a revolučných vymožeností ľudu.

Aj keď vlastnosti robotníckej triedy ako celku nemožno redukovať na vlastnosti jej jednotlivých príslušníkov ako častí celku, pre empirický výskum je z metodologického princípu takáto simplifikácia nevyhnutná. Má nám totiž poslúžiť, aby sme mohli identifikovať poten-

cionálnych respondentov. Z uvedených siedmich vlastností (znakov), ktorými sa podľa definície robotníckej triedy jej príslušníci vyznačujú, je však takou vlastnosťou (znakom) len jediná — v poradí tretia vlastnosť, ktorá má charakter objektívneho osobného znaku (fyzická práca v materiálnej výrobe). Ostatné vlastnosti (znaky) sú vlastnosťami triedy ako celku, jeho kvality, ktorá nie je priamo redukovateľná na jeho jednotlivé časti, t. j. na jedincov tvoriacich túto triedu. Uvedená definícia robotníckej triedy je zovšeobecnením najmä politických a ideologických atribútov príslušníkov robotníckej triedy, ktoré sú odrazom ich názorov, postojov a konania, vyplývajúcich z uvedomenia si svojej pozície a úloh v spoločnosti. Definícia je teda charakteristikou uvedomelej triedy — v pravom zmysle slova — triedy pre seba a jej operacionalizáciou môžeme dostať len také znaky, ktoré v sebe implikuje, t. j. znaky vyjadrujúce názory, postoje a konania príslušníkov robotníckej triedy, čo sú znaky subjektívne, ktoré však sú identifikovateľné až samým empirickým sociologickým výskumom. Z toho vyplýva, že operacionalizáciou danej definície robotníckej triedy získané znaky nám a priori neumožňujú určiť, ktorí jedinci sú ich nositeľmi, aby sme ich ako potenciálnych respondentov mohli do robotníckej triedy ako objektu výskumu zaradiť, čo je pre realizáciu empirického výskumu nevyhnutné. Teda otázka: Aký súbor, s akými jedincami má predstavovať objekt pre empirický výskum robotníckej triedy, nám aj po analýze a operacionalizácii uvedenej definície robotníckej triedy zostane nezodpovedaná. Preto problém vymedzenia objektu pre empirický sociologický výskum robotníckej triedy sa najčastejšie rieši tak, že uvedená definícia sa pri realizácii empirického výskumu robotníckej triedy ponecháva stranou a ako objekt výskumu sa preberá súbor robotníckej triedy vymedzený a vyčíslený v štatistikách o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva, pričom mnohí autori potom tento súbor interpretujú tak, ako by bol identický s robotníckou triedou charakterizovanou v uvedenej definícii. Takýto postup, ako ďalej ukážeme, nezodpovedá realite. Robotnícka trieda charakterizovaná uvedenou definíciou v juxtapozícii s robotníckou triedou vymedzenou a vyčíslenou v štatistike o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva sa obsahom a štruktúrou svojich príslušníkov od seba značne odlišujú.

V štatistike o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva sú do robotníckej triedy zaradené v podstate tieto tri skupiny osôb:

a) ekonomicky aktívne osoby, ktoré v dobe sčítania vykonávali fyzickú alebo prevažne fyzickú prácu v námezdnom pomere, zaradenú do robotníckych profesií (napr. baník, zlievač, šofér, murár, holič, čašník, predavač a pod.);

b) nepracujúci rodinní príslušníci uvedených ekonomicky aktívnych osôb (manželky, deti, študenti);

d) dôchodcovia, ktorí pred nástupom do dôchodku vykonávali činnosť uvedenú u menovaných ekonomicky aktívnych osôb.

Takto vymedzená a vyčíslená robotnícka trieda svojím kvalitatívnym obsahom a štruktúrou svojich príslušníkov bola v podstate identická s realitou v období za prvej ČSR, keď kapitalistický spoločenský systém bol do značnej miery uzavretý, keď intrageneračná triedna mobilita pre robotníkov prakticky neexistovala a veľmi nepatrná bola aj ich intergeneračná mobilita. Pre príslušníkov robotníckej triedy bola ich triedna hranica len veľmi ťažko prekročiteľná. Ak niekto svoju ekonomickú aktivitu začal ako robotník — robotníkom zostal až do konca svojho života, a tiež deti robotníkov len v zriedkavých prípadoch získavali iné ako robotnícke profesie. No táto situácia sa v našej spoločnosti neporovnateľne zmenila.

Revolučné akty, ktoré robotnícka trieda na čele s komunistickou stranou od uchopenia politickej moci realizovala (zospoločenštenie výrobných prostriedkov, kolektivizácia poľnohospodárstva a industrializácia krajiny), vyvolali takú intrageneračnú a intergeneračnú triednu a sociálnu mobilitu, ktorá spôsobila doslova triedne a sociálne „rozmiešanie" nielen celej spoločnosti a jej tried, ale i rodín — a robotnícka trieda ako najpočetnejšia sociálna makroskupina sa stala centrom tejto masovej triednej a sociálnej mobility, keď práve z nej a do nej sa podstatná časť týchto mobilitných procesov realizovala.

Vzhľadom na ešte stále trvajúce dôsledky tejto mobility existujú medzi obsahom a štruktúrou štatisticky vymedzenej a vyčíslenej robotníckej triedy a obsahom a štruktúrou robotníckej triedy vyjadrenej v uvedenej definícii ako vedúcej sily spoločnosti značné rozdiely. Nerešpektovanie týchto rozdielov (tým, že sa zamieňa robotnícka trieda vymedzená a vyčíslená v štatistikách o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva s robotníckou triedou charakterizovanou v uvedenej definícii ako vedúcou silou v našej spoločnosti) vedie k celému radu absurdných situácií. Uvedieme len niekoľko príkladov. V štatistike o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva sú do robotníckej triedy zaradení všetci tí, ktorí v čase sčítania fyzicky alebo prevažne fyzicky pracovali. Teda aj bývalí vlastníci výrobných prostriedkov, bývalí živnostníci, súkromní roľníci a remeselníci, ako aj ich rodinní príslušníci — a naopak, bývalí robotníci, ktorí ako najvyspelejší a najuvedomelejší príslušníci robotníckej triedy prešli v rámci uvedených revolučných premien pracovať ako funkcionári aj pracovníci do socialistických, politických, štátnych a spoločenských orgánov a organizácií, ako vedúci hospodárski pracovníci v podnikoch,

ako kádroví pracovníci do JRD a pod., ktorí aj so svojimi rodinnými príslušníkmi sa v štatistike o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva do robotníckej triedy nezahrnujú. Teda jedna z hlavných foriem prejavu vedúcej úlohy robotníckej triedy, t. j. účasť robotníkov na riadení spoločnosti, spočívajúca aj v uvedených funkciách robotníkov, zbavuje týchto bývalých robotníkov, ako aj ich rodinných príslušníkov znaku príslušníkov robotníckej triedy — a naopak, bývalí príslušníci iných tried a sociálnych skupín momentálne vykonávanou robotníckou profesiou tento znak aj so svojimi rodinnými príslušníkmi ako pečať príslušníkov vedúcej sily spoločnosti — robotníckej triedy získavajú. Niekoľko údajov o individuálnej triednej a sociálnej mobilite zistených mikrocenzom obyvateľstva r. 1967 ukazuje, v akej miere sa tieto skreslenia triednej príslušnosti z uvedeného aspektu vyskytujú.

Z celkového počtu robotníkov na Slovensku r. 1967 (ide len o robotníkov mužov, ktorí boli hlavou domácnosti) bolo podľa ich pôvodného povolania len 82,9 % robotníkmi, a pokiaľ ide o ich triedny pôvod, z robotníckych rodín ich pochádzalo len 51,9 %. Zvyšok, teda temer polovica (48,1 %), robotníkov pochádzal z maloburžoáznych rodín.

Z druhej strany zasa v ostatných sociálnych makroskupinách sú výrazne zastúpení bývalí robotníci. Tak v skupine nemanuálnych pracovníkov (zamestnancov) je 48,1 % osôb podľa pôvodného povolania robotníkov a v triede družstevných roľníkov je až 48,8 % bývalých, predovšetkým poľnohospodárskych robotníkov.

Tieto údaje, ako sme pri ich úvode poznamenali, reprezentujú len určitú časť populácie, ktorú predstavujú len muži ako hlavy domácnosti. To znamená, že nie sú tu vôbec zahrnuté ekonomicky aktívne ženy a vekove mladší ekonomicky aktívni muži, ktorí ako ešte slobodní neboli hlavou domácnosti. Keby do týchto údajov o triednej mobilite boli zaradené aj tieto osoby, uvedené údaje o triednej a sociálnej heterogénnosti štatisticky vymedzenej robotníckej triedy by boli ešte výraznejšie.

Okrem týchto problémov v štatisticky vymedzenej robotníckej triede, spôsobených dôsledkami masovej triednej a sociálnej mobility je tu ešte jeden závažný problém, ktorý spočíva v zaradení jednotlivých profesií do oblasti fyzickej práce, t. j. do skupiny robotníkov a tým i do robotníckej triedy. Napríklad do robotníckych profesií sú zaradené profesie holič, čašník, predavač, sprievodca v dopravných prostriedkoch a pod., a teda osoby vykonávajúce tieto profesie sú v štatistike obyvateľstva zaradené do robotníckej triedy, čo by nemuselo byť ešte chybou — nazdávame sa však, že zo sociologického aspektu je chybou, ak do robotníckych profesií nie sú zaradené profesie, pri ktorých je predpísané stredné odborné vzdelanie (napr. majstri a technici vo výrobných od-

vetviach, ako aj celý rad stredných technických pracovníkov v ostatných odvetviach), pričom problém nie je len v tom, či profesia čašníka je fyzickou prácou a profesia technika vo výrobe takou nie je. Problém spočíva v tom, že vo výrobe potreba pracovníkov so stredným odborným vzdelaním, teda technikov, stále vzrastá a práve túto skupinu pracovníkov — (technikov — robotníkov) ako najprogresívnejšiu vrstvu robotníkov v materiálnej výrobe štatistika do robotníckej triedy nezahrnuje. No na druhej strane pracovníci z oblasti služieb, vykonávajúci činnosť zaradenú do robotníckych profesií, sú do robotníckej triedy zaradení. Značná časť týchto pracovníkov však ešte v súčasnosti, ako je to všeobecne známe, celý rad vlastností charakterizujúcich pozíciu a úlohy súčasnej robotníckej triedy v našej spoločnosti nemá. Teda v štatistike o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva vymedzená robotnícka trieda predstavuje len súčasných robotníkov s ich rodinnými príslušníkmi, čo možno v najlepšom prípade charakterizovať len ako „triedu o sebe", ktorej príslušníkov vzhľadom na celospoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov oddeľuje od ostatných členov spoločnosti len jediný objektívny osobný znak (približne rovnaký charakter práce — fyzická práca), pričom ako sme už uviedli, ani tento znak nie je v každom prípade presným indikátorom na rozlíšenie robotníka od nerobotníka.

Z uvedeného vyplýva, že medzi obsahom a štruktúrou robotníckej triedy vymedzenej v štatistike o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva a obsahom a štruktúrou robotníckej triedy charakterizovanej v uvedenej definícii, ktorá vyjadruje politické a ideologické atribúty robotníckej triedy ako vedúcej sily spoločnosti, je značný rozdiel. Toto konštatovanie však v nijakom prípade nie je nejakou výčitkou na adresu štatistiky. Štatistika pri sčítaní ľudu zisťuje zásadne len objektívne osobné znaky jedincov, a teda nemôže vo svojich výsledkoch vymedziť a vyčísliť robotnícku triedu zodpovedajúcu uvedenej definícii robotníckej triedy, ktorá je zovšeobecnením syntézy subjektívnych znakov (názorov, postojov a konania) jedincov. Zistenie jedincov s týmito subjektívnymi znakmi príslušníkov robotníckej triedy je práve úlohou empirického sociologického výskumu. Úspešné splnenie tejto úlohy však v nijakom prípade nie je možné, ak pri realizovaní empirického sociologického výskumu robotníckej triedy ponecháme uvedenú definíciu, ktorá charakterizuje politické a ideologické atribúty robotníckej triedy stranou, pretože nám ona a priori neumožňuje robotnícku triedu ako konkrétny objekt pre empirický výskum vymedziť.

Aby sme jedincov s politickými a ideologickými atribútmi robotníckej triedy v našej spoločnosti identifikovali, musíme uvedenú definíciu robotníckej triedy operacionalizovať do niekoľkých skupín subjektívnych

— priamych i nepriamych znakov a zaradiť ich ako určitú sumu komponentov do samého predmetu výskumu.

Pokiaľ ide o vymedzenie objektu súboru pre takýto výskum, zostávajú nám dve možnosti.

1. Stanoviť ako objekt výskumu (ako sa to najčastejšie robí) vzorku (výberový súbor) z robotníckej triedy vymedzenej a vyčíslenej v štatistike o triednom a sociálnom zložení obyvateľstva.

V tomto prípade však všetkých jedincov, ktorí sú nositeľmi subjektívnych znakov príslušníkov robotníckej triedy, ktoré spočívajú najmä v jej politických a ideologických atribútoch, nezachytíme, pretože značná časť jedincov s týmito znakmi je v štatistike zaradená v iných triedach a sociálnych skupinách (družstevníci a zamestnanci). Ide predovšetkým o spomínaných bývalých robotníkov, ktorí v súčasnosti v dôsledku uz spomenutých revolučných premien pracujú v nerobotníckych profesiách. Na druhej strane zasa je v tomto súbore zahrnutá (pozri údaje o triednej a sociálnej mobilite) značná časť jedincov — bývalých príslušníkov iných tried a sociálnych skupín, čo môže mať značný vplyv na výsledky výskumu v takomto súbore. Je totiž úplne logické, že určitá časť terajších robotníkov, ktorí pochádzajú z bývalých buržoáznych a maloburžoáznych tried a skupín, sa s poslaním, politikou a ideológiou robotníckej triedy ešte neidentifikovala a táto skutočnosť sa v ich názoroch, postojoch a konaniach ako výsledkoch výskumu nevyhnutne odrazí. Preto výsledky výskumu realizovaného len v tomto súbore, t. j. v súbore robotníckej triedy vymedzenej a vyčíslenej štatistikou, môžeme interpretovať len ako výsledky z výskumu súčasných robotníkov.

2. Ak chceme výskumom zachytiť všetkých jedincov, ktorí sú nositeľmi subjektívnych znakov príslušníkov robotníckej triedy, t. j. jej politických a ideologických atribútov, potom musíme ako objekt výskumu pojať výberový súbor (vzorku), ktorý reprezentuje celú našu súčasnú populáciu.

Empirický výskum v takomto súbore okrem toho, že nám umožní identifikovať všetkých jedincov, ktorých názory, postoje a konania sú identické s politickými a ideologickými atribútmi robotníckej triedy ako vedúcej sily spoločnosti, nám tiež poskytuje možnosť vhodným triedením výsledkov výskumu zistiť a vyčísliť absolútny i relatívny počet týchto jedincov i v jednotlivých sociálnych makroskupinách, t. j. zistiť, v akej miere sa politika a ideológia komunistickej strany ako predvoja robotníckej triedy odráža v názoroch, postojoch a konaní nielen u robotníkov, ale i u príslušníkov ostatných sociálnych skupín. Nazdávame sa, že vzhľadom na relatívne krátke obdobie od uplynutia revolučných sociálnych premien v našej spoločnosti, ktoré vyvolali vysokú triednu a sociálnu mobilitu, a na stále ešte trvajúce dôsledky tejto mobility je takýto prístup k empirickému výskumu robotníckej triedy v súčasnosti potrebný.

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 107. - 117.